

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΕΡΕΥΝΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ,
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠ/ΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κώστας Ν. Θεριανός
Νίκος Δ. Φωτόπουλος

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ **Τόμος 7ος**

Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ,
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Β΄ Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών**

Τόμος 7ος

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ Β'

**Προϊστάμενος:
Παύλος Φ.Μάραντος**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κώστας Ν. Θεριανός,

**Δρ. Επιστημών της Αγωγής,
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης**

Νίκος Δ. Φωτόπουλος,

Επίκουρος Καθηγητής,

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

**Χριστίνα Βέικου, Μέλος ΔΕΠ ΑΕΙ,
πρ. Σύμβουλος Π.Ι. (συντονίστρια)**

**Ακριβή Γεωργούση,
Σχολ.Σύμβουλος,
Master Κοινωνικών Επιστημών
Χαράλαμπος Γ. Καριοφύλλας,
Εκπαιδευτικός ΠΕ09,
MSc. Οικονομολόγος**

**ΕΠΟΠΤΕΙΑ - ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ
ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Παύλος Φ. Μάραντος**

**ΑΝΑΔΟΧΟΣ
Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.**

**Φιλολογική επιμέλεια:
Χρύσα Φραγκιαδάκη
Εξώφυλλο:
Δώρος Παπαϊωαννίδης
Σελιδοποίηση:
Χριστίνα Κωνσταντινίδου**

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ» ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 - 2013).

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Κώστας Ν. Θεριανός
Νίκος Δ. Φωτόπουλος**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ:

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

**ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**Β' Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

**Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτο
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

Προσαρμογή:

**Κατερίνα Καραβιδοπούλου,
Υπάλληλος Ι.Ε.Π., ΠΕ μεταφραστών**

Επιμέλεια:

**Μαριαλένα Ξενάκη,
Εκπαιδευτικός ΠΕ05**

Επιστημονικός υπεύθυνος:

**Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του ΥΠ.Π.Ε.Θ.**

Υπεύθυνη του έργου:

**Μαρία Γελαστοπούλου,
Μ.Εδ. Ειδικής Αγωγής**

Τεχνική υποστήριξη:

**Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

**Συγγραφείς Προδιαγραφών
προσαρμογής των βιβλίων για το
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής
Πολιτικής:**

**Γιώργος Βουγιουκλίδης,
Δάσκαλος Ειδικής Αγωγής**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής**

**Αξιολόγηση και τελικός έλεγχος
των προσαρμογών:**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής, ΙΕΠ**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής στη
Δ/βάθμια Εκπαίδευση**

B. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ

4.1 Γενικά περί πολιτικής θεωρίας και ιδεολογίας

Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα A.4.1, η πολιτική αποτελεί μορφή συνειδητής δημόσιας δράσης ατόμων ή ομάδων, με σκοπό την επίλυση σημαντικών συλλογικών προβλημάτων, την προσπάθεια επίτευξης του κοινού καλού και την προάσπιση του γενικού συμφέροντος. Στην προσπάθειά τους οι άνθρωποι να περιγράψουν τον στόχο στον οποίο θέλουν να οδηγήσει η δράση τους διαμορφώνουν μια συστηματική πολιτική θεωρία. Η πολιτική θεωρία είναι θεωρία της πολιτικής, η οποία επιχειρεί:

- να αναλύσει το όραμα το οποίο έχουν στο μυαλό τους οι άνθρωποι που δρουν πολιτικά και να το καταστήσει κατανοητό στους άλλους.
- να εκθέσει επιχειρήματα υπέρ αυτού του οράματος.
- να περιγράψει με σαφήνεια τα μέσα και τις πρακτικές που απαιτούνται για την επίτευξη του στόχου.
- να παρουσιάσει τα βήματα για την επίτευξη του στόχου.
- να επιχειρηματολογήσει έναντι των άλλων πολιτικών θεωριών που διατείνονται ότι το δικό τους όραμα και σχέδιο οργάνωσης της πολιτείας μπορεί να δώσει απάντηση στο θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα.
Η κάθε πολιτική θεωρία στηρίζε-

ται σε μια ιδεολογία, σε έναν τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν και αναλύουν τα πράγματα. Για την ιδεολογία έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί. Μεταξύ των άλλων, η ιδεολογία έχει οριστεί ως:

- σύστημα πολιτικών πεποιθήσεων.**
 - σύνολο πολιτικών ιδεών που οδηγεί σε πολιτική δράση.**
 - σύνολο ιδεών που εντάσσουν το άτομο σε κάποια πολιτική παράταξη ή κόμμα.**
 - δόγμα που καλύπτει όλες τις πλευρές της ζωής και διεκδικεί το μονοπώλιο της αλήθειας.**
 - άποψη για τον κόσμο (κοσμοθεωρία).**
 - αφηρημένο και συστηματοποιημένο σύνολο πολιτικών ιδεών.**
- Η ιδεολογία περιλαμβάνει στάσεις, αξίες, πρότυπα συμπεριφοράς.**

«Η ιδεολογία είναι η πιο ασαφής έννοια όλων των κοινωνικών επιστημών».

(Ντέιβιντ Μακ Λέλαν, Άγγλος πολιτικός επιστήμονας, πανεπιστημιακός)

**Αντόνιο Γκράμσι
(Antonio Gramsci,
1891-1937)**

Ιταλός πολιτικός και θεωρητικός, ο οποίος φυλακίστηκε για την πολιτική του δράση από τον Μουσολίνι. Δρυτικό στέλεχος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ιταλίας. Στη φυλακή ο Γκράμσι παρήγαγε ένα σημαντικό

έργο πολιτικής θεωρίας, το οποίο έχει εκδοθεί με τον τίτλο Τετράδια της Φυλακής. Τον Γκράμσι, ανάμεσα σε άλλα ζητήματα, τον απασχόλησε το ζήτημα της διαμόρφωσης της ιδεολογίας και το πώς μια ιδεολογία υπερισχύει έναντι των άλλων.

Το καπιταλιστικό σύστημα, σύμφωνα με τον Γκράμσι, είναι η κυριαρχία της αστικής τάξης πάνω στις υπόλοιπες, υποτελείς τάξεις. Η κυριαρχία της αστικής τάξης δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη βία. Η ιδεολογία, η οποία εισχωρεί σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής και σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα είναι η λέξη-κλειδί που ερμηνεύει την κυριαρχία των ανώτερων τάξεων επί των υποτελών. Οι υποτελείς πείθονται, μέσω της ιδεολογίας, και κατά κάποιο τρόπο συναι-

νούν στη διατήρηση της συγκεκριμένης κοινωνικής ιεραρχίας. Η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης είναι ηγεμονική. Έχει κυριαρχήσει επί των ιδεολογιών των άλλων τάξεων και έχει πείσει τους ανθρώπους ότι ο κόσμος που ζουν είναι ο καλύτερος δυνατός. Ο Γκράμσι ξεκίνησε από τον Ηγεμόνα του Μακιαβέλι και με εργαλείο την έννοια της ηγεμονίας προσπάθησε να αναλύσει τις αιτίες του γιατί οι υποτελείς τάξεις αποδέχονται την υποτέλειά τους, επί μακρό χρονικό διάστημα, χωρίς να αντιδρούν ουσιαστικά.

Το πώς διαμορφώνεται μια ιδεολογία δεν είναι ξεκάθαρο. Στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης -εν προκειμένω της πολιτικής κοινωνικοποίησης- παράγοντες που παί-

ζουν ρόλο στη διαμόρφωση της ιδεολογίας ενός ανθρώπου είναι η οικογένειά του, το σχολείο, οι παρέες, τα μηνύματα που δέχεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, η εκκλησία, ο στρατός κτλ. Οι άνθρωποι στη διάρκεια της ζωής τους αλλάζουν ιδεολογία, αλλάζουν δηλαδή τον τρόπο που βλέπουν και αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Οι εμπειρίες τους, η μόρφωσή τους αλλά και οι συνθήκες στις οποίες ζουν αλλάζουν.

Ανάλογα αλλάζουν και τα πολιτικά κόμματα και τα κοινωνικά κινήματα που βασίζονται σε κάποια ιδεολογία. Υπάρχουν, επίσης, καθοριστικά ιστορικά γεγονότα που αλλάζουν την ιδεολογία πολλών ανθρώπων. Τέτοια γεγονότα είναι, για παράδειγμα, η Γαλλική Επανάσταση, η Ρωσική Επανάσταση, η κατάρ-

ρευση των χωρών των υπαρκτού σοσιαλισμού το 1989. Η Γαλλική Επανάσταση «και ο Ναπολέοντας έκαμε, κατά την γνώμη μου, ν' ανοίξουν τα μάτια του κόσμου» έλεγε χαρακτηριστικά ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Άνοιξαν τον δρόμο για να αμφισβητήσουν οι λαοί της Ευρώπης τους ελέω Θεού μονάρχες και να διεκδικήσουν δικαιώματα, Σύνταγμα κτλ. Η Ρωσική Επανάσταση γέμισε με ελπίδες τους εργαζόμενους όλου του κόσμου, ότι ένας κόσμος χωρίς καταπίεση, εκμετάλλευση, φτώχεια και ανισότητες είναι εφικτός. Στη βάση αυτής της πεποίθησης, σε όλο τον κόσμο αναπτύχθηκαν σοσιαλιστικά κόμματα και κινήματα. Η κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού, το 1989, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αλλαγή του χάρτη των ιδεών σε ό-

λο τον κόσμο. Οι σοσιαλιστικές ιδέες έχασαν σημαντικό έδαφος, αμφισβητήθηκε έντονα κατά πόσο μπορούν τελικά να δώσουν απάντηση στο θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα.

Σε κάθε κοινωνία και σε κάθε ιστορική περίοδο κάποια ιδεολογία «ηγεμονεύει» έναντι των άλλων. Αυτό σημαίνει ότι η ιδεολογία αυτή «κυριαρχεί» στα μυαλά και τις ψυχές της πλειονότητας των μελών αυτής της κοινωνίας στη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Έχει πείσει ότι αυτή μπορεί να εκφράσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας. Από την άποψη αυτή, η ιδεολογία παίζει τον ρόλο μιας «ψευδούς συνείδησης», καθώς διεκδικεί για τον εαυτό της τον ρόλο της απόλυτης αλήθειας. Ταυτόχρονα είναι «ψευ-

δής συνείδηση», διότι οι άνθρωποι αναλύουν τον κόσμο μέσα από το πρίσμα αυτής της ιδεολογίας, παραβλέποντας ότι υπάρχουν προβλήματα που ή δεν απαντά η ηγεμονική ιδεολογία ή τα υποβαθμίζει. Για παράδειγμα, μπορεί μια ιδεολογία να προτάσσει τον ρόλο των επιχειρήσεων στην οικονομική ανάπτυξη παραβλέποντας το ρόλο της ατομικής πρωτοβουλίας ή δικαιολογώντας το έλλειμμα δημοκρατίας. Ή να προτάσσει την κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία παραβλέποντας ή δικαιολογώντας το έλλειμμα δημοκρατίας ή του ρόλου της ατομικής πρωτοβουλίας.

Σε έναν κόσμο έντονα διαφοροποιημένο (φτωχές και πλούσιες χώρες, επιχειρηματίες και εργαζόμενοι κτλ.) πρέπει να αντιμετωπίζεται κριτικά ο ισχυρισμός της κάθε ιδεολο-

γίας ότι μόνο αυτή έχει τη λύση στο θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα.

Οι Μαρξ και Ένγκελς, στο βιβλίο τους Η γερμανική ιδεολογία, δίνουν ευσύνοπτα την άποψή τους για το τι είναι ιδεολογία και πώς διαμορφώνεται: «Οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες. Με άλλα λόγια, η τάξη που είναι κυρίαρχη υλική δύναμη της κοινωνίας είναι ταυτόχρονα η κυρίαρχη πνευματική της δύναμη. Η τάξη που έχει στη διάθεσή της τα μέσα της υλικής παραγωγής διαθέτει ταυτόχρονα τα μέσα της πνευματικής παραγωγής, έτσι ώστε, μιλώντας γενικά, οι ιδέες αυτών που δεν έχουν τα μέσα της πνευματικής παραγωγής υποτάσσονται σε αυτά. Οι κυρίαρχες ιδέες δεν είναι τίποτε άλλο από την ιδεατή έκφραση των κυρίαρχων υλικών σχέσεων, είναι οι

κυρίαρχες υλικές σχέσεις που συλλαμβάνονται σαν ιδέες, άρα είναι η έκφραση των σχέσεων που κάνουν μια τάξη κυρίαρχη, επομένως οι ιδέες της κυριαρχίας της». (Κ. Μαρξ - Φρ. Ένγκελς, Η γερμανική ιδεολογία, μτφρ. Γιάννης Κρητικός, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2003).

«...Ο Μαρξ ήξερε ότι “ο Απόλλων των Δελφών ήταν, στη ζωή των Ελλήνων, μια δύναμη εξίσου πραγματική όσο και οποιαδήποτε άλλη ”... Όταν υπογράμμιζε το γεγονός ότι η μνήμη των περασμένων γενεών βαραίνει εξαιρετικά στη συνείδηση των ζώντων, έδειχνε αυτόν τον ιδιαίτερο τρόπο του φαντασιακού, το παρελθόν το βιωμένο ως παρόν, τα φαντάσματα που είναι πιο ισχυρά από τους ανθρώπους με σάρκα και οστά, τον πεθαμένο που αρπάζει τον ζωντανό...»

Κορνήλιος Καστοριάδης, Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2010.

4.2 Φιλελευθερισμός

Ο φιλελευθερισμός αναπτύχθηκε ως πολιτική αντίδραση της ανερχόμενης αστικής τάξης στα προνόμια και τους περιορισμούς που έθεταν οι φεουδάρχες. Ο φιλελευθερισμός υποστηρίζει:

- την ελεύθερη κίνηση των ιδεών, των ανθρώπων, των κεφαλαίων και των εμπορευμάτων**
- την παροχή δικαιωμάτων όπως: το δικαίωμα του «εκλέγειν και εκλέγεσθαι», τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών (έμμεση αντιπροσωπευτική κοινοβουλευτική δημοκρατία), την ελευθερία του Τύπου, το δικαίωμα στην ατομική**

ιδιοκτησία, την ανεξιθρησκία. Η συνταγματική διακυβέρνηση είναι χαρακτηριστικό της πολιτικής πρότασης του φιλελευθερισμού, καθώς το Σύνταγμα αποτελεί τον καταστατικό χάρτη της πολιτείας, που καταγράφει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών.

- **τη διάκριση των εξουσιών (νομοθετική-δικαστική-εκτελεστική).**

Ο φιλελευθερισμός, ως πολιτικό κίνημα, άρχισε να διαμορφώνεται στο πλαίσιο του Διαφωτισμού (1688-1789) μεταξύ των διανοουμένων της εποχής (φιλοσόφων-οικονομολόγων), οι οποίοι επιχείρησαν να εναντιωθούν στο παλαιό κάθεστώς, που βασιζόταν στα κληρονομικά προνόμια, την οικογενειοκρατία και τα προνόμια λόγω κατά-

γωγής, τους τίτλους ευγενείας, την ελέω Θεού εξουσία, την απόλυτη και κληρονομική μοναρχία.

Ξεχωριστή φυσιογνωμία της φιλελεύθερης σκέψης υπήρξε ο Τζον Λοκ (1632-1704) ο οποίος θεμελίωσε αυτό που σήμερα αποκαλούμε «πολιτικό φιλελευθερισμό». Υποστήριξε με σθένος τα φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου όπως η ζωή, η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η αξιοπρέπεια. Ο Λοκ μίλησε για την ανάγκη σύναψης ενός κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ «κυβερνώντων και κυβερνωμένων» προκειμένου να θεμελιωθεί μια κοινωνική συμφωνία- δέσμευση για την προστασία των δικαιωμάτων, την τήρηση της κοινωνικής ισορροπίας, τη δόμηση μιας κοινωνίας όπου οι άνθρωποι θα δραστηριοποιούνται ελεύθερα εντός του πλαι-

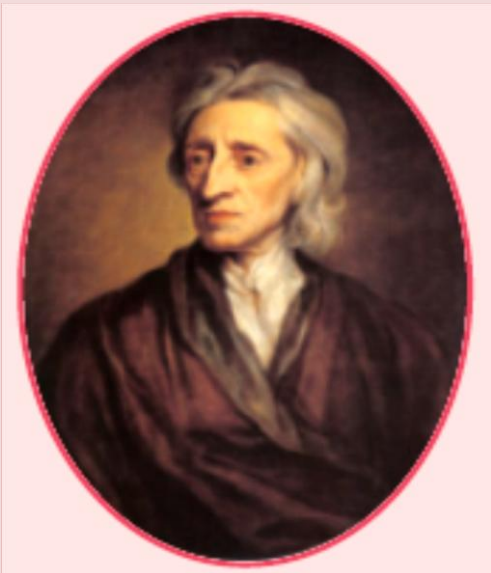
σίου κάποιων βασικών κανόνων.

Οι εκλογές, τόσο στη σκέψη του Λοκ όσο και γενικότερα στη συλλογιστική του πολιτικού φιλελευθερισμού, αποτελούσαν το μέσο για τη δημοκρατική σύναψη αυτού του συμβολαίου, καθώς και ο τρόπος να αλλάζουν κάθε φορά οι κυβερνώντες οι οποίοι δεν σέβονταν τους όρους της συμφωνίας ούτε και τις δεσμεύσεις που ανέλαβαν απέναντι στον λαό. Ουσιαστικά, με τον τρόπο αυτόν, ο φιλελευθερισμός πρόταξε, απέναντι στην απολυταρχία και τη μοναρχία, την έμμεση αντιπροσωπευτική κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Στη διάρκεια του 20ού αιώνα, η πολιτική κοσμοθεωρία του φιλελευθερισμού διαδόθηκε και επικράτησε στον δυτικό κόσμο. Το πολιτικό σύστημα των αναπτυγμένων οικονο-

μικά χωρών είναι κάποια μορφή αντιπροσωπευτικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Επιγραμματικά, ο φιλελευθερισμός προτείνει, ως απάντηση στο θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα, την ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα (ελεύθερο εμπόριο, ελευθερία της επιχειρηματικότητας) και την έμμεση αντιπροσωπευτική δημοκρατία.

**ΤζονΛοκ
(John Locke,
1632-1704)**

Ιστορικοί σταθμοί για τη διαμόρφωση του πολιτικού φιλελευθερισμού αποτέλεσαν η Ένδοξη Επανάσταση (1688) στην Αγγλία, η Γαλλική Επανάσταση (1789), οι αγώνες για την Αμερικανική Ανεξαρτησία από τη βρετανική αποικιοκρατία, με αποτέλεσμα να καταρτιστούν πολιτικά και συνταγματικά κείμενα τα οποία διαπνέονταν από τις αρχές, τη φιλοσοφία και την ιδεολογία του φιλελευθερισμού.

«Οι φιλελεύθεροι έχουν εκφράσει ιδιαίτερες επιφυλάξεις σχετικά με τη δημοκρατία, όχι μόνο λόγω του κινδύνου της διακυβέρνησης από την πλειοψηφία αλλά και λόγω της σύνθεσης της πλειοψηφίας των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών. Σύμφωνα με την άποψη του J.S. Mill,

για παράδειγμα, η πολιτική σοφία δεν είναι κατανεμημένη εξίσου και συνδέεται στενά με την εκπαίδευση. Οι ανεκπαίδευτοι είναι περισσότερο επιρρεπείς στο να λειτουργήσουν με βάση τα στενά ταξικά τους συμφέροντα, ενώ οι μορφωμένοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη σοφία και την εμπειρία τους προς όφελος των υπολοίπων. Γι' αυτόν τον λόγο και επέμεινε πως οι εκλεγμένοι πολιτικοί οφείλουν να εκπροσωπούν τους εαυτούς τους και όχι να αντανakλούν τις απόψεις εκείνων που τους εξέλεξαν. Έτσι, λοιπόν, πρότεινε ένα σύστημα πολλαπλής ψήφου που θα αφαιρούσε το δικαίωμα ψήφου από τους αμόρφωτους και παρείχε μία, δύο, τρεις ή τέσσερις ψήφους στους μορφωμένους, ανάλογα βέβαια με το επίπεδο της μόρφωσής τους ή την κοινωνική τους θέση. Ο Ισπανός κοινωνικός στοχαστής

Ορτέγκα ι Γκασέτ (1883-1955), εξέφρασε τέτοιους φόβους περισσότερο δραματικά στην Εξέγερση των μαζών (1930). Προειδοποίησε πως η άφιξη της μαζικής δημοκρατίας είχε οδηγήσει στην ανατροπή της πολιτισμένης κοινωνίας και της ηθικής τάξης, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για την έλευση στην εξουσία αυταρχικών εξουσιαστών, έχοντας απλά απήχηση στα βασικά ένστικτα των μαζών».

(Andrew Heywood, Πολιτικές ιδεολογίες, μτφρ. Χαρίδημος Κουτρής, εκδ. Επίκεντρο, Θεσ/νίκη 2007).

4.3 Συντηρητισμός

Με τον όρο **συντηρητισμός** εννοούμε γενικότερα τη φιλοσοφική στάση η οποία αναπτύχθηκε την περίοδο του 18ου αιώνα και είχε ως συνέπεια τη διαμόρφωση μιας επιφυλακτικής, αρνητικής ή και εχθρικής στάσης απέναντι σε οτιδήποτε είναι καινούριο (νεωτερικό) είτε πρόκειται για θεσμούς, είτε για αρχές, αξίες, ιδέες κτλ. Πρόκειται ουσιαστικά για μια φιλοσοφική και πολιτική στάση η οποία επιχειρεί να διατηρήσει ή να συντηρήσει την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, απόφεύγοντας τις όποιες αλλαγές επιχειρούν να διαταράξουν την ισορροπία που έχει επιτευχθεί.

Ο συντηρητισμός, ως φιλοσοφικό κίνημα στη Δυτική Ευρώπη, αναπτύχθηκε ως μια τάση σύνδεσης με

ΤΙΣ υφιστάμενες ρομαντικές αντιλήψεις, οι οποίες αρνούσαν τη μετάλλαξη της φεουδαρχικής κοινωνίας σε βιομηχανική, προτείνοντας την επιστροφή στις ρίζες, τον σεβασμό στην παράδοση, τη διατήρηση του υπάρχοντος κόσμου ως εκείνου που περιέχει τη συσσωρευμένη εμπειρία και γνώση.

Ο συντηρητισμός στην πολιτική ζωή, όπως εκφράστηκε στη Δύση, αντανakλά την ανάγκη για σεβασμό στα πολιτικά ήθη και στις πολιτικές συνήθειες, ενώ οριακά δέχεται μικρές σταδιακές και πολιτικά ελεγχόμενες αλλαγές σε θέματα διακυβέρνησης και πολιτικής ζωής. Με άλλα λόγια, ο συντηρητισμός υπερασπίζεται το κυρίαρχο πολιτικό και κοινωνικό status quo, αφού το θεωρεί ως μια φυσιολογική τάξη πραγμάτων.

Στο επίπεδο της οικονομίας, ο συντηρητισμός προτάσσει την ελεύθερη οικονομία αλλά με αισθητή κρατική παρέμβαση. Για περισσότερα από 150 χρόνια, και ειδικότερα από την περίοδο του Διαφωτισμού μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο συντηρητισμός στην Ευρώπη αντιτάχθηκε με σθένος σε ό,τι νεωτερικό προτάθηκε.

Η αντίθεση αυτή εκφράστηκε τόσο εναντίον του φιλελευθερισμού (ως νεωτερικής πολιτικής θεωρίας στο πλαίσιο του Διαφωτισμού) όσο και εναντίον του σοσιαλισμού (ως επαναστατικής θεωρίας που ήθελε να ανατρέψει τον καπιταλισμό).

Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789)

«Ο ιστορικά προσδιορισμένος χαρακτήρας του συντηρητικού φαινομένου στην πράξη ομολογείται ακόμα κι από όσους ισχυρίζονται ότι έχει ανθρωπολογικές ρίζες».

(Παναγιώτης Κονδύλης, Konservativismus (Συντηρητισμός).

Ο συντηρητισμός, ως πολιτική στάση και ιδεολογία, εδράζεται στην απαίτηση διατήρησης, αναπαραγωγής και συντήρησης της υφιστάμενης κυρίαρχης τάξης πραγμάτων μέσα από μια έντονη προσήλωση στις παραδοσιακές πρακτικές, στα παρωχημένα προνόμια, στις αναχρονιστικές μεθόδους λειτουργίας των εξουσιών και των θεσμών που τις συνοδεύουν.

Σε κοινωνικό επίπεδο, ο συντηρητισμός ως στάση ζωής έγινε συνώνυμος του πουριτανισμού, ως μιας εγκρατούς και συνεσταλμένης στάσης ζωής που παρέπεμπε στην ηθικολογία, στη δογματική θρησκευτική συνείδηση και στην πειθαρχία της καθημερινής ζωής μακριά από τις απολαύσεις και τις ανθρώπινες επιθυμίες της καθημερινότητας.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να παραθέσουμε έναν προβληματισμό για το τι είναι συντηρητικό και τι μη συντηρητικό στις μέρες μας. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι να αντιληφθούμε τον συντηρητισμό ως ένα φαινόμενο ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένο και έτσι να προσπαθήσουμε να τον κατανοήσουμε. Κανείς δεν γεννιέται συντηρητικός ούτε παραμένει συντηρητικός σε όλη του τη ζωή, εάν δεν συντρέξουν συγκεκριμένες κοινωνικές, ιστορικές συνθήκες και προϋποθέσεις. Έχουμε ιστορικά παραδείγματα όπου ορισμένες ιδέες, ενώ όταν εμφανίστηκαν λειτούργησαν ως ριζοσπαστικές δυνάμεις της αλλαγής και του κοινωνικού μετασχηματισμού, στη συνέχεια, αφού επικράτησαν και εδραιώθηκαν, μετεξελί-

χθηκαν σε δυνάμεις συντήρησης και αναπαραγωγής της καινούργιας πραγματικότητας την οποία αυτές δημιούργησαν. Για παράδειγμα, το αίτημα των ανερχόμενων αστικών στρωμάτων για νομική -τυπική ισότητα ήταν ριζοσπαστικό για την εποχή του, όταν οι άνθρωποι δεν είχαν δικαιώματα απέναντι στους βασιλείς και τους φεουδάρχες. Μετά την πραγματοποίηση της τυπικής ισότητας, μέσω της δημιουργίας Συνταγμάτων, το αίτημα για τυπική ισότητα ικανοποιήθηκε και σταδιακά έπαψε να θεωρείται ριζοσπαστικό. Η σοσιαλιστική σκέψη θεωρούσε ότι η νομική ισότητα δεν αρκεί από μόνη της για να άρει, στην πράξη, την οικονομική και κοινωνική ανισότητα. Έτσι, το αίτημα των ανερχόμενων αστικών στρωμάτων για τυπική ισότητα θεωρήθηκε αρ-

γότερα από τους σοσιαλιστές ανεπαρκές για την πραγματοποίηση της οικονομικής και κοινωνικής ισότητας. Ένα αίτημα που θεωρείται προοδευτικό για την εποχή του μπορεί να θεωρηθεί συντηρητικό σε άλλη εποχή και υπό άλλες συνθήκες. Το σημερινό προοδευτικό αίτημα μπορεί στο μέλλον, με την αλλαγή των συνθηκών, να θεωρείται παρωχημένο.

Το εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης του βιβλίου Λεβιάθαν του Τόμας Χομπς

Ο Τόμας Χομπς (1588-1679) υποστήριξε ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως ατομιστής, εγωιστής και ηδονιστής. Αν αφήσουμε την ανθρωπι-

νη φύση ελεύθερη, τότε θα εκφράσει τον κακό της εαυτό προς τους άλλους ανθρώπους. Πώς μπορεί να αποφευχθεί αυτό; Με ένα ισχυρό κράτος, το οποίο θα έχει την απόλυτη εξουσία και θα περιορίζει τους ανθρώπους ώστε να μην αλληλοσπαραχθούν λόγω των εγωιστικών τους φύσεων. Ο Λεβιάθαν ήταν μυθικό τέρας της Παλαιάς Διαθήκης. Ο Χομπς, με το έργο του, πρόσφερε θεωρητική βάση στον συντηρητισμό, καθώς αντιμετώπισε τους ανθρώπους ως εκ φύσεως εγωιστές και ηδονιστές, που χρειάζονται έναν στιβαρό κεντρικό πολιτικό θεσμό (το κράτος) για να τους εμποδίσει από τον αλληλοσπαραγμό.

4.4 Σοσιαλισμός

Η σοσιαλιστική σκέψη αναπτύχθηκε αρχικά σε χώρες που είχαν γνωρίσει τη Βιομηχανική Επανάσταση και τα κοινωνικά προβλήματα που προκάλεσε (εξαθλίωση εργατών σε άθλιες πόλεις, αλκοολισμός, πορνεία, παιδική εργασία κτλ.). Ο σοσιαλισμός, ως πολιτική θεωρία, εμφανίστηκε με τους ουτοπικούς σοσιαλιστές.

Οι ουτοπικοί σοσιαλιστές αναζητούσαν τρόπους για τη δημιουργία μιας κοινωνίας αδελφοσύνης και ισότητας.

Οι άθλιες συνθήκες ζωής της εργατικής τάξης (χαμηλά ημερομίσθια, παιδική εργασία, άθλιες συνθήκες στέγασης, ανυπαρξία στοιχειώδους ασφάλειας και υγιεινής στην εργα-

σία) οδήγησαν τους σοσιαλιστές να αναζητήσουν μια καλύτερη κοινωνική οργάνωση που θα είναι απαλλαγμένη από αυτά τα προβλήματα.

**Ευγένιος Λεμάνς, Ο μέθυσος,
Βασιλικό Μουσείο Καλών Τεχνών,
Βρυξέλλες**

Στην Αγγλία, ο ουαλικής καταγωγής βιομήχανος Ρόμπερτ Όουεν (1771-1858) προσπάθησε να φτιάξει βιομηχανικά συγκροτήματα στα οποία θα υπήρχε ισότητα. Τις ιδέες

του προσπάθησε να τις εφαρμόσει, από το 1800, στο χωριό Νιου Λάναρκ όπου βρισκόταν το βαμβακοκλωστήριό του. Αύξησε τους μισθούς των εργατών, μείωσε το ωράριο, απαγόρευσε την εργασία σε παιδιά κάτω των δέκα ετών, έφτιαξε σχολεία και σπίτια για τους εργάτες. Το πείραμά του συνάντησε αντίδραση από τους βιομήχανους της περιοχής και σύντομα κατέρρευσε.

Στη Γαλλία, ο Σαρλ Φουριέ (1772-1837) υποστήριξε ότι πρέπει, σε συνεργασία με το κράτος, να δημιουργηθούν συνεταιριστικές κοινότητες (φαλανστήρια). Τα φαλανστήρια ήταν ενώσεις επιχειρηματιών και εργαζομένων, στις οποίες τα προϊόντα της εργασίας διανέμονταν αναλογικά. Το σχέδιο του Φουριέ δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Ο Σαιν Σιμόν

(1760-1825) κατέκρινε τα κληρονομικά προνόμια των ευγενών. Πίστευε ότι η ικανότητα του κάθενός πρέπει να είναι το κριτήριο της κοινωνικής του ανόδου. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας μπορούσε να παραγάγει περισσότερα προϊόντα και να λύσει το πρόβλημα της φτώχειας. Όμως, για να γίνει αυτό, θα έπρεπε οι κοινωνικές τάξεις να συνεργαστούν πάνω σε ένα κοινά συμφωνηθέν κοινωνικό σχέδιο. Ο Βικτόρ Ουγκό, εθνικός ποιητής των Γάλλων και συγγραφέας του μυθιστορήματος Οι Άθλιοι, ήταν οπαδός του Σαιν Σιμόν. Από τον Σαιν Σιμόν, επίσης, επηρεάστηκε και ο Λουί Μπλαν (1811-1882) που πρότεινε την οργάνωση της παραγωγής σε κρατικά εργοστάσια, στα οποία οι εργάτες θα διευθύνουν την παρα-

γωγή και θα εισπράττουν τα κέρδη της εργασίας τους.

Σχέδιο ενός φαλανστηρίου

Η Παρισινή Κομμούνα (1871) ήταν η πρώτη απόπειρα να εγκαθιδρυθεί το μοντέλο της άμεσης εργατικής δημοκρατίας στο Παρίσι. Είχε διάρκεια 72 ημέρες (από τις 26 Μαρτίου

1871 μέχρι τις 28 Μαΐου 1871).

Το έργο του Μαρξ Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία εκθέτει και αναλύει τα σημαντικότερα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας καθώς και τις προσπάθειες των επαναστατών να δημιουργήσουν έναν νέο τύπο κοινωνικής οργάνωσης.

Οι ουτοπικοί σοσιαλιστές προσπάθησαν να αλλάξουν την κοινωνία μέσα από το σχέδιο και τη συναίνεση των κοινωνικών τάξεων. Όχι μέσα από τη σύγκρουσή τους. Οι Μαρξ και Ένγκελς προχώρησαν πολύ περισσότερο τον στοχασμό των ουτοπικών σοσιαλιστών δημιουργώντας τον επιστημονικό σοσιαλισμό. Η χρήση του όρου «επιστημονικός» δηλώνει, σε αντιδιαστολή με τον ουτοπικό, ότι οι Μαρξ και Ένγκελς στήριξαν τις θέσεις

τους στην οικονομική και κοινωνική ανάλυση της καπιταλιστικής κοινωνίας και όχι σε κάποια αφηρημένη ανθρωπιστική επίκληση για ισότητα.

Οι Μαρξ και Ένγκελς βλέπουν τη λύση των κοινωνικών προβλημάτων που προκαλεί ο καπιταλισμός όχι στη συναίνεση και τη συνεργασία των κοινωνικών τάξεων αλλά στη σύγκρουσή τους (πάλη των τάξεων). Η εργατική τάξη (το προλεταριάτο) πρέπει να πάρει την πολιτική εξουσία από την αστική τάξη, να καταργήσει την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και να δημιουργήσει μια σοσιαλιστική κοινωνία στην οποία:

- το κράτος θα βρίσκεται υπό τον έλεγχο των εργατών (δικτατορία του προλεταριάτου).**
- τα μέσα παραγωγής θα ανήκουν**

στο κράτος.

- **ο καθένας θα αμείβεται ανάλογα με την εργασία του.**
- **η υπεραξία των εργατών, που στον καπιταλισμό πήγαινε στους επιχειρηματίες, θα αποτελέσει ένα πλεόνασμα το οποίο θα επενδύεται ξανά στην παραγωγή ή θα χρησιμοποιείται για τη βελτίωση των όρων ζωής των μελών της κοινωνίας.**

Σταδιακά, το κράτος θα ατροφήσει και οι κοινωνικές τάξεις θα εξαφανιστούν. Απώτερος σκοπός του σοσιαλισμού είναι η δημιουργία μιας αταξικής κομμουνιστικής κοινωνίας στην οποία:

- **δεν θα υπάρχει κράτος.**
- **δεν θα υπάρχουν κοινωνικές τάξεις.**
- **ο καθένας θα αμείβεται ανάλογα με τις ανάγκες του.**

- η οργάνωση της παραγωγής και η ρύθμιση των ζητημάτων της κοινωνίας θα γίνονται από ενώσεις των μελών της κοινωνίας (συμβούλια κτλ.).

Οι ιδέες των Μαρξ και Ένγκελς βρίσκονταν στη βάση της Ρωσικής Επανάστασης του 1917 αλλά και σε άλλα εγχειρήματα οικοδόμησης του σοσιαλισμού (βλ. 2.4).

**Γκυστάβ Κουρμπέ,
Ο Προυντόν και τα παιδιά του, 1865**

Ο Προυντόν ήταν Γάλλος στοχαστής. Θεωρείται ένας από τους πρωτοπόρους της πολιτικής θεωρίας και ιδεολογίας του αναρχισμού.

«Εάν με ρωτούσαν -Τι είναι η σκλαβιά; και έπρεπε να απαντήσω με μια λέξη, θα έλεγα “Φόνος ” και θα γινόμουν αμέσως κατανοητός. Δεν θα χρειαζόταν κανένα επιπλέον επιχείρημα για να δείξω ότι το να αφαιρείς από κάποιους τις σκέψεις τους, τις επιθυμίες τους, την προσωπικότητά τους είναι μια εξουσία ζωής και θανάτου, και το να σκλαβώνεις έναν άνθρωπο είναι σαν να τον σκοτώνεις. Επομένως γιατί στην ερώτηση -Τι είναι ιδιοκτησία; να μην απαντήσω - “Κλοπή ”»;

Π. Προυντόν, Περί ιδιοκτησίας, μτφρ. Κώστας Δεσποινιάδης, εκδ. Κατσάνος, Αθήνα 2006.

4.5 Αναρχισμός

Ο αναρχισμός αποτελεί ένα πολιτικό, κοινωνικό και ιδεολογικό κίνημα το οποίο εδράζεται στη βασική αρχή της κατάργησης του κράτους. Το κράτος, για τους θεωρητικούς του αναρχισμού, είναι ο πολιτικός θεσμός που συγκεντρώνει την ευθύνη για την καταπίεση, την ανελευθερία και τον καταναγκασμό που υφίστανται οι άνθρωποι μέσα στην κοινωνία.

Κατά τους θεωρητικούς της αναρχικής σκέψης, το κράτος υπερέχει της κοινωνίας, αφού έχει τη νόμιμη εξουσία να της ασκεί βία, να την κανοναρχεί και να την ελέγχει με συνέπεια να αποτελεί έναν εξουσιαστικό μηχανισμό που παράγει αυταρχισμό, χειραγώγηση και άλλοτρίωση.

Ο αναρχισμός είναι πτυχή της σοσιαλιστικής σκέψης και μορφοποιήθηκε τον 19ο αιώνα. Στη Γαλλία, ο Πιερ Προυντόν (1809-1865) απέρριπτε την ιδιοκτησία, διότι τη θεωρούσε κλοπή. Ο Προυντόν πίστευε ότι το κράτος πρέπει να καταργηθεί και η οικονομία να οργανωθεί σε συνεταιρισμούς οι οποίοι θα χρηματοδοτούνται από μια λαϊκή τράπεζα. Η μετάβαση σε αυτό το είδος οικονομικής οργάνωσης μπορούσε, κατά τον Προυντόν, να γίνει με ειρηνικό τρόπο. Ο Προυντόν θεωρείται ο ιδρυτής του αναρχισμού. Στις απόψεις του Προυντόν άσκησε κριτική ο Μαρξ, ο οποίος υποστήριξε ότι το κράτος πρέπει όχι να εξαφανιστεί αλλά να τεθεί υπό τον έλεγχο των εργατών. Επίσης, η αλλαγή της κοινωνίας δεν μπορεί

να γίνει με ειρηνικό τρόπο, καθώς οι κυρίαρχες τάξεις δεν θα εγκαταλείψουν ειρηνικά τα προνόμια και την περιουσία τους.

Σε ρήξη με τον Μαρξ ήρθε και ο Ρώσος αναρχικός Μιχαήλ Μπακούνιν (1814-1876). Ο Μπακούνιν υποστήριζε ότι το κράτος πρέπει να καταργηθεί άμεσα μέσα από την επαναστατική δράση των εργαζομένων. Αντίθετα, ο Μαρξ υποστήριζε ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να συμβεί. Οι εργάτες θα πρέπει να οργανωθούν πολιτικά, να κατακτήσουν την πολιτική εξουσία και να χρησιμοποιήσουν το κράτος για τον οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ο Μπακούνιν, στη Ρωσία, είχε συνεργαστεί με τον Σεργκέι Νετσάγιεφ, αναρχικό με ακραίες πρακτικές, με τον οποίο ήρθε τελικά σε ρήξη.

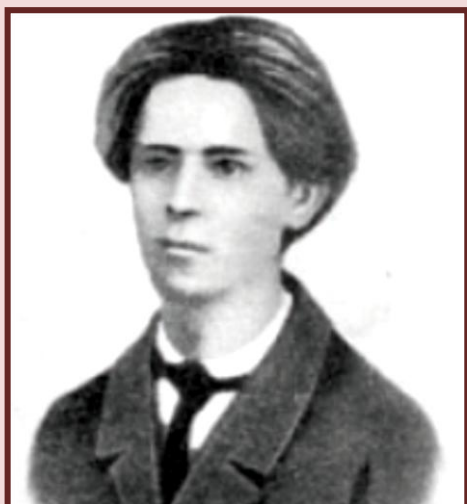
**Μιχαήλ
Μπακούνιν
(1814-1876)
Ρώσος
αναρχικός**

**Ο Πέτρος Αλεξέγιεβιτς Κροπότ-
κιν (1842-1921) ήταν Ρώσος θεωρη-
τικός του αναρχισμού, ο οποίος
προσπάθησε μέσα από τα γραπτά
του να συστηματοποιήσει τον αναρ-
χισμό ως φιλοσοφία και πολιτική
θεωρία. Έζησε τα γεγονότα της
Ρωσικής Επανάστασης του 1917.
Παρά την αντίθεση αναρχικών-μαρ-
ξιστών για το ζήτημα του κράτους,
ο Κροπότκιν είδε θετικά τη Ρωσική
Επανάσταση. Όμως, στην πορεία**

άρχισε να διατυπώνει σκληρή κριτική με επιστολές του προς τον Λένιν. Το κράτος όχι μόνο παρέμενε ισχυρό αλλά γινόταν ακόμη ισχυρότερο, ενώ ο εργατικός έλεγχος σε αυτό, κατά τον Κροπότκιν, όλο και μειωνόταν. Ο Κροπότκιν αρρώστησε από πνευμονία στα μέσα Ιανουαρίου του 1921. Ο Λένιν, όταν πληροφορήθηκε την ασθένεια του Κροπότκιν, έστειλε τρένο με γιατρούς, φάρμακα και τρόφιμα για την περίθαλψή του. Ο Κροπότκιν, ωστόσο, πέθανε και τάφηκε στις 8 Φεβρουαρίου 1921. Η κηδεία του ήταν η τελευταία μεγάλη συγκέντρωση αναρχικών στη Ρωσία.

Σημαντική μορφή του αναρχισμού ήταν ο Ιταλός Ερίκο Μαλατέστα (1853-1932), φίλος του Μιχαήλ Μπακούνιν. Ο Μαλατέστα προσπάθησε να εφαρμόσει τις ιδέες

του σε ορισμένες περιοχές της Ιταλίας. Μαζί με την ομάδα του κατέλαβε τα χωριά Λέτινο και Γκάλο, έκαψε τα δημοτικά αρχεία, τους τίτλους ιδιοκτησίας, τα έγγραφα των χρεών των αγροτών και κήρυξε έκπτωτο τον βασιλιά Βιτόριο Εμμανουέλε. Τελικά, τα χωριά περικυκλώθηκαν από τον στρατό και η προσπάθεια του Μαλατέστα απέτυχε. Ο Μαλατέστα θεωρούσε ότι η βία είναι απαραίτητο συστατικό της επανάστασης.

**Σεργκέι
Νετσάγιεφ
(1847-1882)**

Ρώσος αναρχικός. Δημιούργησε μια επαναστατική ομάδα, όπου ζητούσε από τα μέλη της να τον υπακούουν απόλυτα. Ένας φοιτητής, μέλος της ομάδας, ο Ι. Ιβάνοφ, διαφώνησε με τις μεθόδους του Νετσάγιεφ. Ο Νετσάγιεφ τον δολοφόνησε παρουσία και άλλων μελών της ομάδας. Όταν το έγκλημα του αποκάλυφθηκε, διέφυγε στην Ελβετία. Ο Νετσάγιεφ ενέπνευσε τον Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, ο οποίος, στο έργο του Δαιμονισμένοι, τον έχει ως πρότυπο για να δημιουργήσει τον

ήρωα του Πιοτρ Βερχοβένσκι.

**Χοσέ
Μπουεναβεντούρα
Ντουρούτι
(1896-1936)**

Μαζί με τον Μιχαήλ Μπακούνιν, θεωρείται η μεγαλύτερη φυσιογνωμία του αναρχισμού. Ο Ντουρούτι ήταν ένα από τα κεντρικά πρόσωπα του ισπανικού εμφυλίου πολέμου. Στην αναρχική συγγραφέα Έμμα Γκόλντμαν είχε πει: «Ήμουνα αναρχικός σε όλη μου την ζωή. Ελπίζω ότι είμαι και τώρα. Θα το θεωρούσα πράγματι πολύ θλιβερό να γινόμουν στρατηγός και να εξουσιάζω ανθρώπους με στρατιωτική πυγμή....

Πιστεύω, όπως πάντα, στην ελευθερία που στηρίζεται στην αίσθηση ευθύνης. Θεωρώ την πειθαρχία απαραίτητη αλλά θα πρέπει να είναι αυτοπειθαρχία, εμπνεόμενη από έναν κοινό σκοπό και ένα ισχυρό αίσθημα συντροφικότητας».

Κορυφαία στιγμή του αναρχισμού ήταν ο μερικός έλεγχος της πόλης της Βαρκελώνης, στη διάρκεια του ισπανικού εμφυλίου πολέμου (1936-1939). Στη Βαρκελώνη, οι αναρχικοί προσπάθησαν και κατάφεραν να εφαρμόσουν για μικρό χρονικό διάστημα ορισμένες από τις απόψεις τους για την εθελοντική οργάνωση της παραγωγής, την εκπαίδευση, τη διαδικασία λήψης αποφάσεων με άμεση δημοκρατία. Συνοπτικά, κοινά σημεία των θεωρητικών και ακτιβιστών του αναρ-

χισμού είναι:

- **κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής (γη, κεφάλαιο, εργασία).**
- **οργάνωση της παραγωγής στη βάση της ελεύθερης συνένωσης των παραγωγών (συνεταιρισμοί κτλ.), κολεκτιβοποίηση, κοινωνικές οργανώσεις εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών).**
- **εγκαθίδρυση της άμεσης δημοκρατίας, κατάργηση του κράτους και της έμμεσης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας (κοινοβούλιο).**

4.6 Φασισμός

Ο φασισμός είναι η ιδεολογία του πολιτικού κινήματος που δημιούργησε ο Μπενίτο Μουσολίνι (1883-1945) στην Ιταλία. Στη Γερμανία, ο Αδόλφος Χίτλερ (1889-1945) ίδρυσε ένα κόμμα με αντίστοιχες ιδεολογικές θέσεις, το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα. Ο φασισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στην Ευρώπη από τις συνέπειες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και στην οικονομική κρίση του 1929.

Η λέξη φασισμός προέρχεται από τη λατινική λέξη *fascis*, ένα ρωμαϊκό έμβλημα που απεικόνιζε ράβδους δεμένες γύρω από έναν πέλεκυ.

Ο όρος «φασισμός» είναι συνών-

νυμος του αυταρχισμού, της ανελευθερίας, της καταδίωξης της άλλης άποψης, της φίμωσης του Τύπου, της προσπάθειας επιβολής με τη βία μιας πολιτικής θέσης κτλ.

Μπενίτο Μουσολίνι και Αδόλφος Χίτλερ. Σύμμαχοι στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, προσπάθησαν να κυριαρχήσουν σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο

«Όταν οι Ναζί πήραν τους κομμουνιστές, εσιώπησα, δεν ήμουν δα κομμουνιστής.

Όταν έκλεισαν μέσα τους σοσιαλοδημοκρατές, εσιώπησα, δεν ήμουν δα σοσιαλδημοκράτης.

Όταν πήραν τους συνδικαλιστές, εσιώπησα, δεν ήμουν δα συνδικαλιστής.

Όταν πήραν εμένα, δεν υπήρχε κανείς πλέον, που να μπορούσε να διαμαρτυρηθεί».

Πάστορας Μάρτιν Νίμελερ (1892-1984)

Ο φασισμός ως πολιτική θεωρία:

- **Θεωρεί ότι το έθνος είναι η υψηλότερη αξία. Γι' αυτό και είναι αυταρχική εθνικιστική ιδεολογία που τελικά στρέφει το ένα έθνος εναντίον του άλλου.**
- **Αρνείται την πάλη των τάξεων και**

προωθεί την ιδέα της συνεργασίας των κοινωνικών τάξεων με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του έθνους. Η συνεργασία αυτή μπορεί να γίνει εφικτή στο πλαίσιο ενός ισχυρού κράτους, υπό την ηγεσία ενός αρχηγού.

- **Εμφανίστηκε σαν μια ενδιάμεση λύση ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό. Οι φασίστες ασκούν κριτική στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς και στην αχαλίνωτη επιθυμία των επιχειρηματιών για κέρδος. Προτείνουν ένα σύστημα κρατικού παρεμβατισμού, όπου η κάθε επαγγελματική ομάδα (βιομήχανοι, εφοπλιστές, βιοτέχνες, εκπαιδευτικοί, εργάτες βιομηχανίες, γιατροί κτλ.) θα έχει τα αιτήματά της, αλλά θα συνεργάζεται με τις υπόλοιπες**

για την ανάπτυξη του έθνους. Η ρητορική του φασισμού ενάντια στην ελεύθερη αγορά και τους καπιταλιστές τού έδωσε αρχικά μαζικά ερείσματα στους εργάτες τόσο της Ιταλίας όσο και της Γερμανίας. Στην πορεία, όμως, τα πράγματα εξελίχθηκαν εντελώς διαφορετικά. Οι επιχειρηματίες πλούτισαν ενώ τα εργατικά σωματεία και τα κόμματα που ήταν αντίθετα με τους φασίστες συνετρίβησαν. Τελικά, μέσω της ωμής βίας, η «τάξη» που δημιούργησαν οι φασίστες ήταν η ενίσχυση των συμφερόντων συγκεκριμένων επιχειρηματικών κύκλων.

- Προτείνει τη στρατιωτική οργάνωση της κοινωνίας, καθώς η μορφή της συνεργασίας των κοινωνικών τάξεων που προτείνει ο φασισμός αποκλείει, τελικά,

κάθε διαφορετική άποψη που μπορεί να εκφραστεί με την ύπαρξη άλλων πολιτικών κομμάτων. Η μια άποψη για την οργάνωση της οικονομίας και της κοινωνίας, υπό την καθοδήγηση ενός αρχηγού, προς όφελος της υπέρτατης αξίας του έθνους δεν αφήνει περιθώρια για άλλες πολιτικές απόψεις και θέσεις.

- **Καλλιεργεί τον ρατσισμό, καθώς με τις θέσεις του για το έθνος ως υπέρτατη αξία, την καθαρότητα του, τις ανώτερες και κατώτερες φυλές, τα ανώτερα και κατώτερα έθνη ταξινομεί ιεραρχικά τους ανθρώπους με κριτήρια φυλετικά και εθνικά.**

**Πάμπλο Πικάσο, Γκουέρνικα
(Γκερνίκα), 1937. Εθνικό Μουσείο
Τέχνης Βασίλισσα Σοφία, Μαδρίτη.**

Ο πίνακας συμβολίζει το βομβαρδισμό της ισπανικής πόλης Γκουέρνικα. Ένας ταύρος, ένα πληγωμένο άλογο, διαμελισμένα κορμιά και γυναίκες με μωρά στην αγκαλιά να ουρλιάζουν. «Ο Πικάσο ζωγράφισε με τα κατάλληλα μέσα την έκρηξη, έναν κόσμο που ανατινάζεται σε κομμάτια, και αυτή την καταστροφή όχι σαν ανώνυμη μοίρα, αλλά σα «Γκουέρνικα» σαν απειλή από τη

φασιστική δικτατορία»
(Ένροστ Φίσερ, Η αναγκαιότητα της τέχνης, σ. 258, μτφρ. Γ. Βαβαλή, εκδ. Μπουκουμάνης).

Ειδικότερα, το ναζιστικό κόμμα της Γερμανίας ανέπτυξε τον αντισημιτισμό (καταδίωξη των Εβραίων) οδηγώντας στο Ολοκαύτωμα των Εβραίων. Επίσης, οι Ναζί καταδίωξαν μειονότητες και πολιτικούς αντιπάλους. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί (Νταχάου, Άουσβιτς κτλ.) είναι μνημεία φρίκης για την ανθρωπότητα. Η πολεμική επέκταση του φασισμού οδήγησε στο αιματοκύλισμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Ελλάδα έχει πληρώσει με αίμα τη φασιστική Κατοχή. Το Δίστομο, η Κάνδανος, τα Καλάβρυτα, το Κομμένο της Άρτας είναι τοπία που υπέστησαν τις θηριωδίες του φασισμού.

4.7 Κοινοτισμός

Ο κοινοτισμός είναι θεωρία ή/και σύστημα διακυβέρνησης, που χαρακτηρίζεται από την ενίσχυση του οικονομικού, πολιτικού και διοικητικού ρόλου των κοινοτήτων (δήμοι, συνοικίες, χωριά, πόλεις, συνεταιρισμοί, ενώσεις παραγωγών κτλ.) έναντι της κεντρικής εξουσίας, η οποία σταδιακά αποκεντρώνεται.

Οι ρίζες της έννοιας του κοινοτισμού βρίσκονται στην άμεση δημοκρατία της πόλης-κράτους στην Αρχαία Ελλάδα. Το πνεύμα της κοινότητας υπήρξε σε μια μακρά ιστορική διαδρομή (Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, Βυζάντιο, Οθωμανική Αυτοκρατορία). Οι ελληνικές κοινότητες αναπτύσσονται και δραστηριοποιούνται ενεργά μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

Ο κοινοτισμός, θεωρητικά και πρακτικά, διαφοροποιείται στον χώρο και στον χρόνο. Εμφανίζεται διαφορετικά σε κάθε κοινωνία και σε κάθε χρονική περίοδο. Η μορφή που παίρνει ο κοινοτισμός εξαρτάται από:

α) Τον βαθμό ανάπτυξης της οικονομίας. Η οικονομία ως σύνολο επηρεάζει τον βαθμό και τον τρόπο με τους οποίους μπορούν κάποιες κοινότητες να αναπτύξουν δική τους, σχετικά αυτόνομη οικονομική δραστηριότητα. Όσο περισσότερο προχωράει η παγκοσμιοποίηση και η αλληλεξάρτηση των οικονομιών τόσο δυσκολότερο είναι για τις όποιες κοινότητες να αναπτύξουν μόνες τους, και χωρίς τη γενικότερη συνδρομή άλλων παρόμοιων κοινοτήτων, μοντέλα κοινοτικής οργάνωσης. Επίσης, χωρίς

γενικότερες αλλαγές στον προσανατολισμό της οικονομικής οργάνωσης (καπιταλισμός-ιδιωτικές επιχειρήσεις που κινούνται με γνώμονα τη μεγιστοποίηση των κερδών τους) είναι πολύ δύσκολο, οι όποιες μορφές κοινοτισμού επιχειρηθούν να κινηθούν σε διαφορετική κατεύθυνση από αυτή της καπιταλιστικής οικονομίας.

β) Τον βαθμό ελέγχου της κεντρικής εξουσίας. Η ισχυρή κεντρική εξουσία αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξη του κοινοτισμού. Η αποκέντρωση είναι η λέξη-κλειδί που μπορεί να επιτρέψει στον κοινοτισμό να αναπτυχθεί. Η αποκεντρωμένη οικονομία, εξουσία και διοίκηση δίνει τη δυνατότητα στις μικρότερες κοινωνίες να πάρουν πρωτοβουλίες και να προχωρή-

σουν σε μορφές κοινοτισμού. Για παράδειγμα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί σε πολλές χώρες έχουν στην οργάνωση τους στοιχεία του ιδεώδους του κοινοτισμού.

Στο πλαίσιο του κοινοτισμού αναπτύσσεται ένα μοντέλο συνεταιριστικής οικονομίας. Οι παραγωγοί συνεργάζονται και αποφασίζουν από κοινού την οργάνωση και τη διάθεση της παραγωγής τους. Η παραγωγή έχει πρωταρχικό στόχο την ικανοποίηση των αναγκών της κοινότητας. Το πλεόνασμα της παραγωγής που μπορεί να απομείνει, μετά την κάλυψη των αναγκών των μελών της κοινότητας, αποτελεί αντικείμενο εμπορίου με άλλες κοινότητες. Τα όποια κέρδη από το πλεόνασμα επιστρέφουν στην κοινότητα, η οποία τα αξιοποιεί προς όφελος όλων των μελών της.

**Κωνσταντίνος
Καραβίδας
(1890-1973)(Αρχείο
Κωνσταντίνου
Καραβίδα,
Γεννάδειος
Βιβλιοθήκη,
<http://www.ascsa.edu.gr>)**

Θεωρητικός του κοινοτισμού στην Ελλάδα. Το έργο του Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός (1930) περιγράφει θεωρητικές όψεις εφαρμογής του κοινοτισμού στη χώρα μας. Ο Καραβίδας είχε ως πηγή έμπνευσης την αρχαία ελληνική δημοκρατία και τις κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η κοινότητα είναι για τον Καραβίδα πηγή ανάπτυξης και άμεσης δημοκρατίας. Αρχικά, ο

Καραβίδας υιοθέτησε ριζοσπαστικές μορφές κοινοτισμού που προσέγγισαν τη σοσιαλιστική ιδεολογία και τη σοσιαλιστική οργάνωση της οικονομίας. Αργότερα, προσπάθησε να εντάξει το ιδεώδες του κοινοτισμού στο πλαίσιο του ταχύτατα εξελισσόμενου παγκόσμιου καπιταλισμού. Περιέγραψε τις βασικές αρχές της πολιτειακής οργάνωσης του κοινοτισμού, οι οποίες μοιάζουν με τα χαρακτηριστικά της δημοκρατίας κατά τον Αριστοτέλη (άμεση δημοκρατία, ανακλητοί σε σημαντικούς ρόλους κτλ.).

Ο κοινοτισμός, ως πολιτική ιδεολογία στην Ευρώπη, περιλαμβάνει δύο κύριες τάσεις:

α) Η πρώτη τάση συνδέθηκε με τα ριζοσπαστικά κινήματα, τα οποία βασίζονταν στην πολιτική αυτόνομια, την αυτοδιαχείριση και την παραγωγική κοινοτική αυτάρκεια στη βάση της κοινοκτημοσύνης.

β) Η δεύτερη τάση ταυτίστηκε με την προσπάθεια διάκρισης, συσπείρωσης και περιχαράκωσης ομάδων με σαφή κοινωνικά, πολιτισμικά, θρησκευτικά και φυλετικά χαρακτηριστικά με σκοπό τη διαφοροποίηση, την αυτοπροστασία, την αντεπίθεση σε μία ή άλλες πολιτισμικά κοινότητες, οι οποίες βιώνονται απειλητικά.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινοτικής οργάνωσης είναι τα κιμπούτς, τα οποία έπαιξαν σημα-

ντικό ρόλο στην ανάπτυξη του κράτους του Ισραήλ. Τα κιμπούτς είναι οικιστικές μονάδες, στις οποίες η εργασία, η κοινωνική ζωή και η λήψη των αποφάσεων για ζητήματα που αφορούν την κοινότητα έχουν οργανωθεί σε βάσεις άμεσης δημοκρατίας και συνεργασίας. Τα μέλη των κιμπούτς, μέσω της εργασίας τους, κατάφεραν να μετατρέψουν ελώδεις ή βραχώδεις εκτάσεις σε καλλιεργήσιμη γη.

Σε ορισμένες χώρες του Τρίτου Κόσμου έχουν αναπτυχθεί κινήματα που έχουν στοιχεία κοινοτισμού. Πρόκειται για κινήματα αγροτών απέναντι σε κυβερνήσεις ή πολυεθνικές εταιρείες που εκμεταλλεύονται τους αγρότες και τον πλούτο των περιοχών που ζουν. Το «κίνημα των ακτημόνων» στη Βραζιλία

και οι κοινότητες των Ζαπατίστα στο Μεξικό αποτελούν σύγχρονες μορφές κοινοτισμού. Και στις δύο περιπτώσεις, οι αγρότες προσπαθούν να οργανώσουν την παραγωγή τους και να προστατεύσουν τη γη της κοινότητάς τους απέναντι στα οικονομικά συμφέροντα που θέλουν να τα οικειοποιηθούν. Παράλληλα, έχουν στηρίξει την οργάνωσή τους σε θεσμούς άμεσης δημοκρατίας. Οι αποφάσεις λαμβάνονται συλλογικά από τις κοινότητες.

4.8 Πολιτική οικολογία - Περιβαλλοντισμός

Το οικολογικό πρόβλημα είναι το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα, καθώς απειλεί την ύπαρξη του πλανήτη μας. Η πολιτική οικολογία αποτελεί την πολιτική διάσταση του οικολογικού κινήματος.

Η πολιτική οικολογία ασκεί κριτική στο μοντέλο ανάπτυξης που υιοθετήθηκε μέχρι σήμερα. Το μοντέλο αυτό έβλεπε τη Δύση ως εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης, Οι φυσικοί πόροι ήταν αντικείμενο εξαντλητικής εκμετάλλευσης προκειμένου να αναπτυχθεί η βιομηχανία.

Τα τραγικά αδιέξοδα για το περιβάλλον που έφερε αυτό το μοντέλο ανάπτυξης τα ζει σήμερα η ανθρω-

πότητα. Στη θέση του παλιού μοντέλου ανάπτυξης, η πολιτική οικολογία θέτει ως πολιτική πρόταση την αειφόρο ανάπτυξη. Στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης:

- **Η οικονομική δραστηριότητα πρέπει να μην εξαντλεί τους φυσικούς πόρους, αλλά να λαμβάνει μέριμνα ώστε αυτοί να αναπληρώνονται.**
- **Χρειάζεται να υπάρξει στροφή στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (αιολική ενέργεια, ηλιακή ενέργεια κτλ.), οι οποίες δεν ρυπαίνουν. Οι παραδοσιακές μορφές ενέργειας (πετρέλαιο) πρέπει να περιοριστούν στη χρήση τους.**
- **Τα απορρίμματα των σύγχρονων κοινωνιών, τα οποία στις αναπτυγμένες κοινωνίες υπολογίζονται σε εκατομμύρια τόνους τον χρόνο, πρέπει να τύχουν διαφο-**

ρετικής διαχείρισης. Η ανακύκλωση των απορριμμάτων και η χρήση τους για την παραγωγή ενέργειας είναι μορφές διαχείρισης των απορριμμάτων που προτείνει, ανάμεσα σε άλλα, η πολιτική οικολογία.

Δημήτρης Γαλάνης, Τοπίο με πεύκα, Εθνική Πινακοθήκη.

Η πολιτική οικολογία στηρίζεται σε μια ολιστική-διαλεκτική αντίληψη

για τη σχέση φύσης-κοινωνίας. Ως πολιτική τάση εμφανίζεται τη δεκαετία του '70 εκφράζοντας κατά κανόνα το ιδεολογικό υπόβαθρο των πράσινων οικολογικών και εναλλακτικών κομμάτων στη Δυτική Ευρώπη. Ειδικότερα, η τάση της πολιτικής οικολογίας ασκεί κριτική στον τρόπο παραγωγής των βιομηχανικών κοινωνιών και γενικότερα στο παραγωγικό μοντέλο του δυτικού βιομηχανικού καπιταλισμού, αφού, σύμφωνα με τις θεωρητικές της επεξεργασίες, ο τρόπος με τον οποίο παρεμβαίνουν οι ανθρώπινες κοινωνίες στο περιβάλλον αλλοιώνει και μεταλλάσσει τη φύση και το χαρακτήρα του.

Η πολιτική οικολογία προτάσσει την αναγκαιότητα αναδιάρθρωσης γενικότερα του τρόπου ζωής στον σύγχρονο κόσμο με τρόπο τέτοιο

ώστε να μειωθούν οι ρυπογόνες περιβαλλοντικές επιπτώσεις της λειτουργίας της βαριάς βιομηχανίας, καθώς και οι επιβλαβείς συνέπειες από την αλόγιστη παρέμβαση της τεχνολογίας στο περιβάλλον.

Βασική παραδοχή της πολιτικής οικολογίας αποτελεί το γεγονός πως η κοινωνική ζωή οφείλει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται και δραστηριοποιείται και, ειδικότερα, να το σεβαστεί κατανοώντας τη λειτουργία και τη νομοτέλεια που το διέπει.

Η πολιτική οικολογία, ως πολιτική θεωρία και πρόταση, έχει εκφραστεί μέσα από διάφορα κόμματα και κοινωνικά κινήματα. Τα πιο σημαντικά από αυτά τα κόμματα είναι τα

«πράσινα» κόμματα που υπάρχουν σε όλες σχεδόν τις αναπτυγμένες χώρες.

Η πολιτική οικολογία δεν στέκεται, όμως, μόνο σε προτάσεις που αφορούν τη σχέση οικονομικής ανάπτυξης και περιβάλλοντος, τις πηγές ενέργειας, τους φυσικούς πόρους και τη διαχείριση των απορριμμάτων. Η πολιτική οικολογία έχει εκπονήσει σχέδιο για την οργάνωση της κοινωνίας και της πολιτείας. Επιζητεί μια περισσότερο ριζοσπαστική προοπτική για την κοινωνία μέσα από την αλλαγή των στάσεων, των αντιλήψεων και των αξιών των πολιτών, ώστε να προκληθεί μια συνειδητή μεταστροφή προς ένα εναλλακτικό μοντέλο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης. Σε αυτό το μοντέλο, δίνει έμφαση στη δημιουργία νέων θε-

σμών διοίκησης και αποκεντρωμένης εξουσίας, νέων πρακτικών καλλιέργειας, παραγωγής και κατανάλωσης, νέων ηθών και συνθηκών επικοινωνίας. Το εναλλακτικό μοντέλο αυτό βασίζεται στη συμμετοχική δημοκρατία, τον πολιτικό ακτιβισμό, την εκπαίδευση που θα συμβάλει στη διαμόρφωση μιας ενσυνείδητης (πολιτικής) στάσης ζωής απέναντι στη φύση και την κοινωνία.

Η πολιτική οικολογία δεν είναι μια πρόταση «τεχνοκρατικής αντιμετώπισης» του οικολογικού προβλήματος. Είναι μια εναλλακτική προοπτική ανάπτυξης του σύγχρονου κόσμου.

**Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Το μεγάλο μαύρο δέντρο,
Εθνική Πινακοθήκη.**

«Ξέρουμε πως ο λευκός δεν καταλαβαίνει τους τρόπους της ζωής μας. Τα μέρη της γης, το ένα μετά το άλλο, δεν κάνουν γι' αυτόν διαφορά, γιατί είναι ξένος που φτάνει τη νύχτα και παίρνει από τη γη όσα του χρειάζονται. Η γη δεν είναι αδερφή του αλλά εχθρός που πρέπει να τον κατακτήσει, κι αφού τον κατακτήσει πηγαίνει παρακάτω. Με την απληστία του θα καταπιεί τη γη και θα αφήσει πίσω του

μια έρημο. Η όψη που παρουσιάζουν οι πολιτείες σας κάνει κακό στα μάτια του ερυθρόδερμου».

(Επιστολή του αρχηγού φυλών των Ινδιάνων προς τον πρόεδρο των Η.Π.Α. Φράνκλιν Πιρς).

«Η ιστορία της προσπάθειας του ανθρώπου να υποτάξει τη φύση είναι συνάμα και η ιστορία της υποταγής του ανθρώπου από τον άνθρωπο».

(Μαξ Χορκχάιμερ)

**Μαξ Χορκχάιμερ
(1895-1973)
Γερμανός
Φιλόσοφος**

4.9 Θρησκευτικός φονταμενταλισμός

Ο όρος προέρχεται από τη λατινική λέξη *fundamentum*, που σημαίνει «θεμέλιο». Γι' αυτό «φονταμενταλισμός» σημαίνει την επιστροφή στις πρωταρχικές αξίες και τις βασικές αρχές ενός πολιτικού ή θρησκευτικού δόγματος. Ο όρος «θρησκευτικός φονταμενταλισμός» δηλώνει:

- την κατά γράμμα προσήλωση στο δόγμα και τα ιερά κείμενα μια θρησκείας.
- την τάση υπεράσπισης, με φανατικό τρόπο, θρησκευτικών αντιλήψεων και παραδόσεων του παρελθόντος προκειμένου να δημιουργηθεί ρεύμα αντίστασης απέναντι σε μια μεταρρύθμιση ή κάθε ενδεχόμενη αλλαγή θρησκευτικού χαρακτήρα.

Κύρια χαρακτηριστικά του φονταμενταλισμού είναι:

- **ο δογματισμός, η τυφλή και παράλογη υπακοή σε κελεύσματα επιστροφής στο παρελθόν.**
- **η τυπολατρία, η εμμονή στην καθαρότητα του θρησκευτικού λόγου, ο φόβος και το μίσος απέναντι σε οτιδήποτε φαντάζει αλλόθρησκο ή διαφορετικό.**
- **η δογματική προσήλωση στο αλάθητο των ιερών και θεόπνευστων κειμένων είτε πρόκειται για τη Βίβλο (χριστιανισμός), το Κοράνι (ισλαμιστές), την Τορά (ιουδαϊστές).**

Ο φανατισμός και η παραμορφωτική εικόνα της πραγματικότητας που ο φονταμενταλισμός δημιουργεί οδηγεί, πολλές φορές, σε ακραίες εκφράσεις βίας και εξτρεμισμού,

με συνέπεια την πρόκληση αντικοινωνικών συμπεριφορών και έντονης επιθετικότητας.

Στο ερώτημα ποια είναι τα αίτια εμφάνισης του φονταμενταλισμού, θα μπορούσαμε να απαντήσουμε πως αυτό εξαρτάται από το σε ποια κοινωνία αναφερόμαστε και σε ποια θρησκεία συγκεκριμένα. Οι φονταμενταλιστές, σε κάθε χώρα και σε κάθε θρησκεία, παρεμβαίνουν με διάφορους τρόπους στην πολιτική και κοινωνική ζωή για διαφορετικούς λόγους. Το οικονομικό επίπεδο ανάπτυξης της χώρας, ο βαθμός διαχωρισμού θρησκείας, κοινωνίας και πολιτείας, το μορφωτικό επίπεδο των πολιτών είναι παράγοντες που επηρεάζουν το είδος και το περιεχόμενο του όποιου φονταμενταλισμού εμφανίζεται.

Στις Η.Π.Α., λουθηρανοί, μεθοδι-

στές, ευαγγελικοί κ.ά, κήρυξαν τον πόλεμο κατά της δαρβινικής θεωρίας της εξέλιξης συσπειρώνοντας όλες τις συντηρητικές, ρατσιστικές και αντιδραστικές δυνάμεις. Απαίτησαν, επίσης, να μη διδάσκεται στα σχολεία. Το 1925, ένας καθηγητής βιολογίας στις Η.Π.Α. δικάστηκε επειδή παραβίασε τον νόμο που απαγόρευε τη διδασκαλία της θεωρίας του Δαρβίνου.

Σε χώρες της Ασίας, φονταμενταλιστές ισχυρίζονται ότι αγωνίζονται ενάντια στον δυτικό ιμπεριαλισμό και την αποικιοκρατία. Στο πλαίσιο αυτής της φονταμενταλιστικής αντίληψης έχουν γίνει και τρομοκρατικές επιθέσεις, οι οποίες έχουν στοιχίζει τη ζωή αθώων και ανυποψίαστων ανθρώπων. Τραγική ειρωνεία είναι ότι πολλά από τα θύματα αυτών των επιθέσεων δεν είχαν καμία

σχέση ούτε με τον ιμπεριαλισμό ούτε με την αποικιοκρατία. Ενδεχομένως, πολλοί από τους νεκρούς, ως ενεργοί πολίτες, να ήταν ενάντιοι της επεκτατικής πολιτικής ορισμένων κυβερνήσεων ή πολυεθνικών εταιρειών των αναπτυγμένων χωρών προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Ο φονταμενταλισμός δεν πρέπει, σε καμία περίπτωση, να συγχέεται με τη θρησκεία στο όνομα της οποίας ενεργούν καταχρηστικά οι φονταμενταλιστές. Ο χριστιανισμός, ο ισλαμισμός, ο ιουδαϊσμός κτλ. δεν έχουν σχέση με τέτοιες ενέργειες.

Ο φονταμενταλισμός είναι «ακράια» και «παραμορφωμένη» ερμηνεία της κάθε θρησκείας, των αρχών και των κανόνων της.

Την 11η Σεπτεμβρίου 2001, δύο αεροπλάνα που ελέγχονταν από αεροπειρατές έπεσαν πάνω στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης καταστρέφοντάς τους και σκοτώνοντας χιλιάδες ανθρώπους. Η μέρα αυτή χαρακτηρίστηκε ως «η μέρα που άλλαξε ο κόσμος». Μια από τις αλλαγές που έφερε η επίθεση ήταν η αναπροσαρμογή της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. Η επίδραση της 11ης Σεπτεμβρίου στις πολιτικές ιδεολογίες ήταν η

ενίσχυση του συντηρητισμού και του δυτικού φιλελευθερισμού στη Δυτική Ευρώπη και τις Η.Π.Α. Η επίθεση, σε μεγάλο βαθμό, λειτούργησε τελικά «ενοποιητικά» για πολλούς από τους κατοίκους των αναπτυγμένων χωρών που αισθάνθηκαν ότι απειλούνται από κάποιον εξωτερικό τρομοκράτη, εχθρό του δυτικού πολιτισμού.

Ο Σάμιουελ Φίλιπς Χάντιγκτον (1927-2008) προσπάθησε, με τη θεωρία του για τη Σύγκρουση των Πολιτισμών (1993), να κατασκευάσει ένα νέο διπολικό κόσμο, όπου τη θέση της αντιπαράθεσης καπιταλισμού-σοσιαλισμού (Η.Π.Α. και ΝΑΤΟ-Ε.Σ.Σ.Δ. και Σύμφωνο της Βαρσοβίας) την καταλαμβάνει η αντιπαράθεση των πολιτισμών. (βλ. Andrew Heywood, Πολιτικές ιδεολογίες, μτφρ, Χαρίδημος

**Κουτρής, εκδ. Επίκεντρο, Θεσ/νίκη
2007).**

Ερωτήσεις Ασκήσεις Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- Οι σύγχρονες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες δεν είναι άμεσες.
- Η πολιτική είναι ατομική δράση για δημόσια ζητήματα.
- Πολιτική απάθεια είναι η μη συμμετοχή του πολίτη στα κοινά.
- Οι πελατειακές σχέσεις είναι χαρακτηριστικό της πολιτικά αναπτυγμένης κοινωνίας.
- Ο συντηρητισμός αμφισβητεί το κατεστημένο κοινωνικό σύστημα.

1β. Πολιτικά αναπτυγμένη κοινωνία είναι εκείνη όπου (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

α. ο λαός συμμετέχει καθολικά στην ανάδειξη των αντιπροσώπων του.

β. οι πολιτικοί εκπρόσωποι του λαού σέβονται το Σύνταγμα και τους νόμους.

γ. οι διαδικασίες διακυβέρνησης της χώρας και στελέχωσης της δημόσιας διοίκησης διέπονται από διαφάνεια και αξιοκρατία.

δ. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχείστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

A' ΣΤΗΛΗ

1. πολιτική υπανάπτυξη
2. ελληνοιστικά
3. πολιτική ανάπτυξη
4. πολιτική
5. αναρχισμός

B' ΣΤΗΛΗ

- ___ διαφάνεια
- ___ βασιλεία
- ___ κατάργηση του κράτους
- ___ πελατειακές σχέσεις
- ___ δράση για δημόσια ζητήματα

Β' ΟΜΑΔΑ

1α. Ποιο είναι το θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα;

1β. Ποιο είναι το περιεχόμενο του όρου «πολιτική».

2α. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της δημοκρατίας κατά τον Αριστοτέλη;

2β. Να αναλύσετε την έννοια του κοινοτισμού.

Επιπλέον:

- **Να συζητήσετε τα χαρακτηριστικά της πολιτικής ανάπτυξης και υπανάπτυξης.**
- **Να συζητήσετε τη διαφορά αναρχισμού και σοσιαλισμού.**
- **Να εξετάσετε με παραδείγματα τη σχέση οικονομίας και πολιτικής.**

A' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- Η δημοκρατία στην αρχαία Αθήνα ήταν άμεση.
- Κατά τον Αριστοτέλη, η ολιγόχρονη θητεία σε αξιώματα είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας.
- Τα ελληνιστικά βασίλεια υποσκέλισαν τη δημοκρατία.
- Ο Μακιαβέλι επιδίωκε τον πολιτικό κατακερματισμό της Ιταλίας.
- Η Σχολή των Συγκρούσεων θεωρεί ότι το κράτος είναι ένας ουδέτερος πολιτικός θεσμός που ρυθμίζει τους υπόλοιπους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς.

1β. Πολιτικά υπανάπτυκτη κοινωνία είναι εκείνη όπου (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

α. κυριαρχούν οι πελατειακές σχέσεις.

β. το Σύνταγμα και οι νόμοι παραβιάζονται συχνά.

γ. οι πολίτες δεν συμμετέχουν συνειδητά στα κοινά.

δ. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχείστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

A' ΣΤΗΛΗ

- 1. φιλελευθερισμός**
- 2. συντηρητισμός**
- 3. σοσιαλισμός**
- 4. πολιτική οικολογία**
- 5. φασισμός**

B' ΣΤΗΛΗ

- ___ υπέρτατη αξία το έθνος**
- ___ αιεφόρος ανάπτυξη**
- ___ κράτος υπό τον έλεγχο των εργατών**
- ___ διατήρηση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων**
- ___ δικαίωμα ψήφου**

B' ΟΜΑΔΑ

1α. Ποια είναι τα κύρια γνωρίσματα του φονταμενταλισμού;

1β. Ποιες τάσεις περιλαμβάνει ο κοινοτισμός;

2α. Ποια είναι τα βασικά σημεία του μοντέλου της αειφόρου ανάπτυξης;

2β. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του αναρχισμού ως πολιτική θεωρία;

Επιπλέον:

- **Να αναλύσετε γιατί ο φασισμός οδηγεί τα έθνη σε συγκρούσεις.**
- **Να συζητήσετε στην τάξη τις διαφορές σοσιαλισμού και κομμουνισμού**

**Στέλιος Μαυρομάτης, Σύνθεση,
1983, Εθνική Πινακοθήκη**

Βασική ορολογία

Αγορά: ο χώρος και τα μέσα, μέσω των οποίων γίνονται οι αγοραπωλησίες. Ανάλογα με το είδος της ανταλλαγής γίνεται λόγος για «αγορά εργασίας», «αγορά χρήματος», «αγορά εμπορευμάτων» κτλ.

Άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα στο οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής).

Αντιπραγματισμός: η ανταλλαγή πράγματος αντί πράγματος.

Αξία ανταλλακτική: η ποσοτική σχέση ενός εμπορεύματος με άλλα εμπορεύματα κατά την ανταλλαγή του.

Αξία χρήσης: η ιδιότητα ενός εμπορεύματος να ικανοποιεί σωματικές

ή ψυχολογικές ανάγκες του καταναλωτή.

Αποικιοκρατία: η κτήση, η εκμετάλλευση και η εξάρτηση κάποιων χωρών από άλλες. Οι αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης είχαν αποικίες στην Αφρική και την Ασία, από τις οποίες έπαιρναν πρώτες ύλες και φθηνά εργατικά χέρια.

Γραφειοκρατία: σύστημα οργάνωσης με καταμερισμό εργασίας και ιεραρχική δομή. Περιλαμβάνει τη διεκπεραίωση υποθέσεων διοικητικού χαρακτήρα σε ένα ιεραρχικό σύστημα οργάνωσης και ελέγχου των διαδικασιών μέσω γραφείων.

Δευτερογενής τομέας: περιλαμβάνει τη μεταποίηση και επεξεργασία των πρώτων υλών και προϊόντων που παράγονται στον πρωτογενή τομέα (γεωργία, αλιεία, κτηνοτρο-

φία, κυνήγι, εξόρυξη πρώτων υλών) και διακρίνεται σε χειροτεχνία, βιοτεχνία, βιομηχανία.

Δίκαιο θεϊκό: σύστημα κανόνων που εκπορεύεται από ένα ανώτερο πνευματικό ον, το οποίο ξεπερνά τη βούληση των ανθρώπων.

Δίκαιο φυσικό: σύστημα κανόνων που εδράζεται στην ουσία της ανθρώπινης φύσης και μιας αναλλοίωτης στον χρόνο λογικής, η οποία αναγνωρίζει απαράγραπτα φυσικά δικαιώματα.

Δούλοι: άνθρωποι που έχουν χάσει την ελευθερία τους και εργάζονται χωρίς αμοιβή για τον ιδιοκτήτη τους.

Δουλοπάροικοι: αγρότες που ήταν εξαρτημένοι από τη γη την οποία καλλιεργούσαν για λογαριασμό του φεουδάρχη-κατόχου αυτής της γης.

Εθνικό προϊόν: είναι η αξία όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε ένα έτος από συντελεστές παραγωγής που ανήκουν σε μόνιμους κάτοικους της χώρας, ανεξάρτητα από τον τόπο παραγωγής του. Το Εθνικό Προϊόν υπολογίζεται και ως εξής: $\text{Εθνικό Προϊόν} = \text{Εγχώριο Προϊόν} + \text{Εισόδημα από Εξωτερικό} - \text{Εισόδημα προς Εξωτερικό}$.

Επιστήμη: προέρχεται από το ρήμα «επίσταμαι» (γνωρίζω σε βάθος, γνωρίζω καλά) και περιλαμβάνει ένα σύστημα απόκτησης γνώσης με βάση μια συστηματική μεθοδολογία η οποία βασίζεται στην έρευνα, στην παρατήρηση, στην οργάνωση και στην ταξινόμηση της παραγόμενης με αυτόν τον τρόπο γνώσης.

Εποικοδόμημα: ονομάζεται και υπερδομή και, σύμφωνα με τον μαρξισμό, αφορά την αντανάκλαση της οικονομικής βάσης περιλαμβάνοντας εξω-οικονομικά στοιχεία και θεσμούς όπως το δίκαιο, η ιδεολογία, η κουλτούρα, τα οποία αντιστοιχούν στην οικονομική βάση.

Θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα: το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το ερώτημα: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα;

Ιμπεριαλισμός: αφορά την πολιτική του επεκτατισμού που ένα ισχυρότερο κράτος ή έθνος εφαρμόζει προκειμένου να ελέγξει ή να κυριαρχήσει έναντι άλλων εθνών ή κρατών με στόχο τη δημιουργία μιας αυτοκρατορίας ή ενός συσχετισμού οικονομικής και πολιτικής

δύναμης υπέρ αυτού. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις πολιτικές και στρατηγικές ελέγχου και κυριαρχίας των ισχυρότερων σε οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό, στρατιωτικό επίπεδο.

Καινοτομία: η επινόηση και εφαρμογή νέων μορφών οργάνωσης της παραγωγής και μεθόδων επιχειρηματικότητας. Η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία, οι νέες μορφές εμπορίου (για παράδειγμα το ηλεκτρονικό εμπόριο) αποτελούν μορφές καινοτομίας. Οι επιχειρήσεις που καινοτομούν αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα στον ανταγωνισμό τους με τις άλλες επιχειρήσεις.

Καπιταλισμός: είναι το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία των

μέσων παραγωγής, στη συσσώρευση και επένδυση του κεφαλαίου με βασικό κίνητρο τη μεγιστοποίηση του ατομικού κέρδους. Στον καπιταλισμό κυριαρχεί ο νόμος της ελεύθερης αγοράς (διακίνηση εμπορευμάτων, υπηρεσιών, κεφαλαίων, προσώπων) παρόλο που το κράτος μπορεί να παρεμβαίνει σε επιμέρους τομείς της οικονομίας ή να είναι ο συλλογικός ιδιοκτήτης πλουτοπαραγωγικών πηγών.

Καταμερισμός εργασίας: κατανομή εργασίας σε περισσότερα πρόσωπα. Η κατανομή αρμοδιοτήτων για επιμέρους στάδια της παραγωγής σε διαφορετικά πρόσωπα με αποτέλεσμα την περισσότερη και καλύτερη παραγωγή.

Κέρδος: υπάρχουν πολλοί ορισμοί ανάλογα με τις θεωρίες και τις οπτι-

κές των οικονομολόγων. Σύμφωνα με τη λογιστική, το κέρδος προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στα έσοδα που αποφέρει μια οικονομική δραστηριότητα και του κόστους παραγωγής της.

Κοινοκτημοσύνη: η από κοινού ιδιοκτησία και χρήση των υλικών αγαθών στο πλαίσιο μιας οικογένειας, κοινότητας ή ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Κοινωνικό σύστημα: σύνολο από κοινωνικούς θεσμούς, δομές, κανόνες και λειτουργίες που αλληλεξαρτώνται συνδιαμορφώνοντας τους όρους και τις συνθήκες κοινωνικής συνύπαρξης των ατόμων.

Κρατικός παρεμβατισμός: η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των

ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Κύριο οικονομικό πρόβλημα: πώς, με περιορισμένους πόρους, θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Από αυτό απορρέουν και τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

Λατιφούντιο: η μεγάλη γαιοκτησία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η λέξη είναι λατινική (latifundium από τα *latus* = εκτεταμένος + *fundus* = κτήμα).

Μερκαντιλισμός: οικονομική θεωρία η οποία υποστηρίζει πως η ευημερία μιας χώρας εξαρτάται από τις αρχές που διέπουν το σύστημα του εμπορίου (θετικό εμπορικό ισοζύγιο) και ότι μόνο μέσω παρεμβάσεων και ρυθμίσεων οικονομικού

εθνικιστικού χαρακτήρα θα επιτευχθεί πλούτος, ο οποίος κατά κανόνα ταυτίζεται με το χρήμα.

Μέσα παραγωγής: στη μαρξιστική σκέψη τα μέσα παραγωγής αναφέρονται σε όλα τα μέσα με τα οποία μια κοινωνία παράγει τα προϊόντα της περιλαμβάνοντας τις πρώτες ύλες από τη γη, τα εργαλεία, τα μηχανήματα, τις υποδομές, τις μεθόδους παραγωγής. Ο τρόπος και οι σχέσεις ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής καθορίζουν τη φύση και τον χαρακτήρα ολόκληρης της κοινωνίας.

Μηχανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμίλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφωνόταν στις παραδοσιακές και αδιαφοροποίητες κοινωνίες οι οποίες βα-

σίζονταν στο συλλογικό πνεύμα, στην παράδοση, στις θρησκευτικές τελετές, στην ενότητα και στους δεσμούς της κοινότητας.

Μονοπώλιο: ο όρος περιγράφει μια κατάσταση όπου μια επιχείρηση έχει την αποκλειστική δικαιοδοσία για την άσκηση όλων των δραστηριοτήτων οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένα αγαθά ή υπηρεσίες.

Νόμος: θεσμοθετημένος γραπτός κανόνας δικαίου που ρυθμίζει υποχρεωτικά τις σχέσεις των πολιτών με την πολιτική εξουσία και το κράτος, καθώς και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους για σημαντικά ζητήματα που αφορούν τη κοινή ζωή.

Συντελεστές παραγωγής: αυτοί που παράγουν πλούτο σε μια οικονομία. Αυτοί είναι το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο

(μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη.

Οικονομία: ο όρος αφορά το σύνολο των ενεργειών, των τεχνικών και των πρακτικών που διαπλέκονται στην παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση των προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών σε ένα κοινωνικό σύνολο.

Οικονομικό σύστημα: το σύνολο των θεσμών και των συνειδητών ενεργειών των μελών μιας κοινωνίας προκειμένου να παράξουν, να διανείμουν, να ανταλλάξουν και να καταναλώσουν τα προϊόντα που τους είναι απαραίτητα.

Οίκος: ομάδα ανθρώπων που ζουν μαζί. Περιλαμβάνει τα πρόσωπα τα οποία συναποτελούν έναν οικογενειακό πυρήνα. Σε πολλές περιπτώσεις στον οίκο συμπεριλαμβάνουμε και την κοινή περιουσία.

Ολιγοπώλιο: μορφή αγοράς όπου λίγες επιχειρήσεις ελέγχουν την παραγωγή και προσφορά ενός προϊόντος στην αγορά, με αποτέλεσμα να μη μπορούν άλλες επιχειρήσεις να εισχωρήσουν εύκολα στη συγκεκριμένη αγορά.

Οργανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμιλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφώνεται στις πολυπρόσωπες και σύνθετες κοινωνίες με αναπτυγμένο καταμερισμό της εργασίας. Οι σχέσεις των ατόμων διακρίνονται από την ετερογένεια και την έντονη διαφοροποίηση.

Παραγωγή: η διαδικασία μέσω της οποίας οι άνθρωποι μετασχηματίζουν τους παραγωγικούς συντελεστές σε χρήσιμα αγαθά, προϊόντα και υπηρεσίες.

Παραγωγικές δυνάμεις: τα μέσα παραγωγής μιας κοινωνίας και οι δυνατότητες που τα μέσα αυτά παρέχουν στα κοινωνικά υποκείμενα.

Παρατήρηση: ερευνητική μέθοδος και τεχνική μέσω της οποίας καταγράφουμε και μελετάμε συστηματικά μια πραγματικότητα ή ένα φαινόμενο με σκοπό την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων τα οποία είτε να επαληθεύονται είτε να διαψεύδονται.

Πείραμα: ερευνητική μέθοδος μέσω της οποίας επιχειρούμε στην πράξη να δοκιμάσουμε την εφαρμογή μιας θεωρίας ή γενικότερα μιας υπόθεσης εργασίας την οποία έχουμε στο μυαλό μας σε θεωρητικό επίπεδο. Ο σκοπός του πειράματος είναι η επαλήθευση ή και η διάψευση μιας θεωρίας, με σκοπό την εξαγωγή

Λογικών συμπερασμάτων και συσχετίσεων.

Πλήρης ανταγωνισμός: όταν σε μία αγορά για κάθε προϊόν υπάρχουν πολλοί πωλητές (προσφορά) και αγοραστές (ζήτηση) οι οποίοι λειτουργούν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον, χωρίς να υπάρχουν εμπόδια και φραγμοί στην προσφορά και τη ζήτηση παρά μόνο η ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα των συμμετεχόντων. Στον πλήρη ανταγωνισμό η τιμή του προϊόντος θεωρείται δεδομένη (αφού δεν επηρεάζεται από μία ή περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων) και υπάρχει απόλυτη ελευθερία εισόδου νέων επιχειρήσεων στην αγορά.

Πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολιτική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά

συνειδητή επιλογή μη συμμετοχής στα κοινά.

Πολιτική: έννοια η οποία είναι σύμφυτη με το φαινόμενο της εξουσίας περιλαμβάνοντας το σύνολο των πρακτικών, των μεθόδων και των διαδικασιών που ακολουθούνται προκειμένου οι κοινωνίες να οργανώσουν τον τρόπο διοίκησης και χρηστής συνύπαρξης των μελών τους. Όρος με πολλές εκδοχές και εκφάνσεις, επειδή αναφέρεται σε μια μεγάλη γκάμα δραστηριοτήτων και πεδίων κοινωνικής έκφρασης. Για τον λόγο αυτό, έχουμε τους όρους: οικονομική πολιτική, εκπαιδευτική πολιτική, εξωτερική πολιτική, πολιτιστική πολιτική κ.ό.κ.

Πολιτικό σύστημα: είναι η συστηματική οργάνωση θεσμών, πολιτι-

κών και κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνουν την πολιτική βούληση της πολιτείας.

Πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

Πολιτική οικονομία: κοινωνική επιστήμη που μελετά τα οικονομικά φαινόμενα και ειδικότερα το τι θα παραχθεί, με ποιο τρόπο, πώς και με ποιο τρόπο θα αναπτυχθεί η οικονομία.

Πουριτανική ηθική: όρος που συνδέθηκε με την τυφλή πίστη στο θρησκευτικό καθήκον και την εγκράτεια, με στόχο την αυτοσυγκράτηση των ατόμων από τις καθημερινές απολαύσεις, την προσήλωση στην εργασία και την εγκόσμια ασκητική.

Προλεταριάτο: όρος με κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο, που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει την τάξη των εργατών οι οποίοι, ως μισθωτοί και εξαρτημένοι από τους αστούς-εργοδότες, πωλούν την εργατική τους δύναμη προκειμένου να αποκομίσουν ως εισόδημα τον μισθό τους που είναι και το μόνο μέσο επιβίωσης και αναπαραγωγής της εργατικής τους δύναμης.

Πρωτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει τη γεωργία, την αλιεία, την κτηνοτροφία, το κυνήγι, καθώς και την εξόρυξη -χωρίς επεξεργασία- πρώτων υλών από το φυσικό περιβάλλον.

Σοσιαλισμός: το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα το οποίο αναγνωρίζει τη συλλογική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, τη δημιουρ-

γία συλλογικών διαδικασιών παραγωγής, διανομής και κατανομής του κοινωνικού προϊόντος με στόχο όχι την ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος και κέρδους αλλά την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

Τριτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει την παροχή υπηρεσιών, το εμπόριο, τη διμεσολάβηση και τις ειδικές υπηρεσίες στην υγεία, την παιδεία, τις ασφάλειες, τα ελεύθερα επαγγέλματα, τις τράπεζες κτλ.

Υπεραξία: σύμφωνα με τη μαρξιστική θεώρηση είναι η διαφορά ανάμεσα στην αξία που προκύπτει από την παραγωγικότητα της εργασίας και την αμοιβή της εργατικής δύναμης η οποία συντηρεί την αναπαραγωγή της. Πρόκειται για μέρος της αξίας το οποίο δεν καρπούται ο εργαζόμενος και άμεσος παραγω-

γός αλλά ο ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής (κεφαλαιοκράτης).

Φεουδαρχία: κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα το οποίο ευδοκίμησε στη Δυτική Ευρώπη τον Μεσαίωνα και βασίστηκε στα φέουδα, την αγγαρεία, την εξάρτηση των δουλοπαροίκων από τη γη, το καθεστώς της μεγάλης ιδιοκτησίας στη γη, τη συντεχνιακή βιοτεχνική παραγωγή.

Φυσιοκράτες: ομάδα φιλοσόφων, στοχαστών και οικονομολόγων του 18ου αιώνα που υποστήριζε την αρχή του φυσικού δικαίου στην οικονομία. Πίστευαν πως ο πλούτος προερχόταν κατά κανόνα από τη γεωργία και πως θα έπρεπε, σε αντίθεση με τους μερκαντιλιστές, να εφαρμοστεί ο φυσικός νόμος στην οικονομική ζωή.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντόρνο, Τ. - Χορκχάιμερ, Μ. (1986)

Η διαλεκτική του διαφωτισμού, μτφρ.

Ζήσης Ζαρίκας. Αθήνα: Ύψιλον.

Αριστοτέλης (χ.χ.) Πολιτικά (μτφρ.

Π. Λεκατσάς). Αθήνα:

Ζαχαρόπουλος.

Aronowitz, S. - DiFazio, W. (1995)

The Jobless Future: Sci-Tech and the

Dogma of Work. University of

Minnesota Press.

Berend, I.T. (2009) Οικονομική

Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20ού αιώνα.

Αθήνα: Gutenberg.

Dahrendorf, R. (1957) Class and

Class Conflict in Industrial Society.

Stanford University Press.

Durkheim, E. (1964) The Division of

Labour in Society. Free Press.

Gathorne-Hardy, J. (1977) The Public

School Phenomenon. Penguin

Books.

Giddens, A. (2002) Κοινωνιολογία, μτφρ. Δ. Τσαούσης. Αθήνα: Gutenberg.

Giddens, A. (2009) Sociology. 6th edition. Cambridge: Polity Press.

Heilbroner, R. (2000) Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου, μτφρ. Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Νίκος Λιγγρής, Βίκυ Λιγγρή. Αθήνα: Κριτική.

Heywood, A. (2006) Πολιτικές Ιδεολογίες, μτφρ, Χαρίδημος Κουτρής. Θεσ/νίκη: Επίκεντρο.

Mills, C.R. (1985) Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς. Αθήνα: Παπαζήσης.

Parsons, T. (1951) Toward a general theory of action. Mass.: Harvard University Press.

Ritzer, G. (2010) Sociological Theory. 8th edition. Mc Graw Hill.

Rubin, I. I. (1994) Ιστορία οικονομικών θεωριών, μτφρ. Χρήστος Βαλλιάνος. Αθήνα: Κριτική.

Βαν Γκογκ (1990) Γράμματα στον αδελφό του Θεόδωρο, μτφρ. Σπύρος Σκιαδαρέσης. Αθήνα: Γκοβόστης.

Βασιλείου, Θ. - Σταματάκης, Ν.

(1992) Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.

Καστοριάδης, Κ. (1986) Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα. Αθήνα: Ύψιλον.

Καστοριάδης, Κ. (2010) Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας. Αθήνα: Κέδρος.

Κρεμμυδάς, Β. (2001) Νεότερη ιστορία. Ελληνική & Ευρωπαϊκή. Αθήνα: Gutenberg.

Μακιαβέλι, Ν. (2006) Ο Ηγεμόνας, μτφρ. Νίκος Καζαντζάκης. Αθήνα: εκδόσεις Καζαντζάκη.

Μαρξ, Κ. - Ένγκελς, Φ. (2003) Η γερμανική ιδεολογία (τόμοι Α-Β), μτφρ. Γιάννης Κρητικός. Αθήνα: Gutenberg.

Μαρξ, Κ. - Ένγκελς, Φ. (χ.χ.) Διαλεκτά Έργα. Αθήνα.

Μεταξάς, Α-Ι. Δ. (1979) Πολιτική Επιστήμη. Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενο. Αθήνα: Σάκκουλας.

Μουζέλης, Ν. (1978) Νεοελληνική Κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης. Αθήνα: Εξάντας.

Μπαγκαβός, Χ. - Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.) (2006) Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Αθήνα: Gutenberg.

Μπαμπύ, Ζ. (2010) Οι θεμελιώδεις νόμοι της καπιταλιστικής οικονομίας, μτφρ. Μ. Χρήστου - Β. Βεργωτής - Μπ. Γεωργούλας. Αθήνα: Στοχαστής.

Ντυρκέμ, Ε. (1978) Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου. Αθήνα: Gutenberg.

Πουλαντζάς, Ν. (2001) Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός. Αθήνα: Θεμέλιο.

Τσαούσης, Δ. (1983) Η κοινωνία του ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.

Τσαούσης, Δ. (1984) Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας. Αθήνα: Gutenberg.

Τσουκαλάς, Κ. (1992) Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα: 1830-1922. Αθήνα: Θεμέλιο.

Φίλιας, Β. (1978) Κοινωνικά Συστήματα (τόμοι Α-Β). Αθήνα: Νέα Σύνορα.

Φραγκουδάκη, Α. (1985) Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Παπαζήσης.

**Χάμπερμαν, Λ. (1978) Τα υλικά
αγαθά του ανθρώπου, μτφρ. Τζένη
Μαστοράκη. Αθήνα:
Μπουκουμάνης.**

**Ηλεκτρονικές πηγές
www.wikipedia.org (εικόνες -
φωτογραφικό υλικό)**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 7^{ου} ΤΟΜΟΥ

4.1	Γενικά περί πολιτικής θεωρίας και ιδεολογίας	9
4.2	Φιλελευθερισμός	21
4.3	Συντηρητισμός	29
4.4	Σοσιαλισμός	39
4.5	Αναρχισμός	49
4.6	Φασισμός	59
4.7	Κοινοτισμός	67
4.8	Πολιτική οικολογία - Περιβαλλοντισμός	76
4.9	Θρησκευτικός φονταμενταλισμός	85
	Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες	93
	Βασική ορολογία	103
	Βιβλιογραφία	123

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.